

זכר ליציאת מצרים במקרא ומשמעותו

(הערות מתודיות-דידקטיות להוראת הנושא)

מאת גדליה זרדי

הנה כי כן, אם נעיין ונעקב ונראה כיצד מתפרש נושא זה בתנ"ך אז נבחין בשלושה ענינים עיקריים בנר שא יציאת מצרים, המהווים יסוד מוֹ-סד במחשבת ישראל. ואילו הסיפור על השיעבוד ועל היציאה לחירות — תפקידם כעלילה, כרקע וכנסיבות. ענין ראשון שהוא לא הסיבה, אלא התכלית הוא הרעיון, שכל הנושא הזה הוא חטיבת תשתית בתכנית ה־אלוהית לשם הכשרת עדת בני יש־ראל לקראת קבלת עול תורה ומצוות בהר סיני. כלומר, במקרא מתפרש ה־מקום מצרים, כעין מחנה אימונים ותחנת נסיונות. מכאן הדימוי "כור", ככתוב: "ויציא ה' אלוהיך מכור הברזל", שכן האש בכור מצרף את הברזל מהפסולת ומחשלו. הוא הדין בתחנת הנסיונות השניה והיא המדבר, ככתוב "המוליך ארבעים שנה, למען ענותך לנסותך — להיטיבך באחרי־תך". — הוכחה נוספת כי לפנינו תכנית אלוהית יוזמה מראש הן העוֹר־בדות הבאות, כאשר היה רעב בארץ מצווה ה' ליצחק ואומר: "אל תרד מצרימה, שכון בארץ הזאת..."

ואילו את יעקב מזוהי דווקא לרדת למצרים ואומר לו: "אל תירא מרדה מצרימה, אנכי ארד עמך ואנכי גם אעלך עלה..." ולאברהם, בברית בני הבתרים — תוך הבטחה כי זרעו יירש את ארץ הבחירה — משום־מה אלהים כבר מודיע לאברהם על גלות מצ־רים ואומר "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ מצרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" וכו'....

התרומה הגדולה ביותר של הגניוס העברי לאנושות כולה היא האמונה המונותאיסטית, אשר דיגלה הניפו בני ישראל ופתחו במלחמה לשיחרור ה־אדם מהשתעבדות לעבודת נגד ואבן. זוהי מלחמת הרוח והמפשט עץ החמ־רי־המוחשי. היות ופרעה נחשב גם הוא כאל — המאבק איתו מתפרש במקרא לא רק במגמה לשיחרור בני ישראל מעבדות פיזית, אלא כאן ל־פנינו פתיחת המערכה של אמונת הייחוד נגד העולם האלילי. והרי כמה סימנים למאבק זה גם בלשון הכ־

בהוראת הנושא של יציאת מצרים אין להסתפק בסיפור על השיעבוד ועל היציאה לחירות, שכן, זוהי רק המס־גרת העלילתית, או הסיבה. מעניי־נים דברי הנביא עמוס בנקודה זו. בפרק ט' מכריז הוא: "הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל". כוונתו למושג העממי המוטעה, כי עצם העוֹר־בדה, שה' הוציאם ממצרים, בוזאת בלבד הם נחשבים העם הנבחר, ובטוֹר־חיים הם, שה' יגן עליהם ללא תנאי. לכן, מכריז עמוס ואומר: "הלא כבני כושיים אתם לי בני־ישראל... הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלש־תים מכפתור וארם מקיר..."

עלינו להקדים קושיה ב"סדר" ה־פסח ולשאול: למה זה עולה שמה ועניניה של אומה זו, מצרים — ומנס־רים בחללו של התנ"ך כולו? גם בהלכה וברבים מתריג מצוות — בכל אשר תפנה תמצא זכר ליציאת מצרים — כמו שנאמר: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך", וחז"ל הוסיפו: "ימי חייך — הימים, כל ימי חייך — הלילות". ולא די בזה, אלא שעוֹר, אמרו: "ימי חייך — העולם הזה, כל ימי חייך — להביא לימות המשיח", כלומר אפילו לעתיד לבוא, לכשיבוא המשיח נהיה עדיין חי־בים לספר ביציאת מצרים. שמא תא־מרו: הכוונה לחובת הלימוד לשם ידי־עת הפרשה — הריהו מוסיף: "ואפי־לו כולנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו זקנים, כלנו יודעים את התורה — מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים — הרי זה משובח".

ויש לציין שפסח הוא היחיד במועדי ישראל שנצטוו להגיד ולספר עליו. כל כך למה? הלא המצרים לא הח־ריבו את ארצנו, לא שרפו מקדשנו, ולא הגלו אותנו ממולדתנו, כשם שעשו בנו האשורים והבבלים. ועוד: עם כל חטאיהם של המצרים, אשר התנכלו בנו, הרי מכל אויבינו, רק עליהם נאמר: "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו". ובנביאים ישעיה וירמיה נא־מר, שה' ירפא וישקם את מצרים אחרי הענישו אותם...

מעשה הפירמידות, הספינקס וחניטת המתים.

להלן משתמש גם הנביא ישעיהו באותה לשון. בפרק י"ט קוראים אנו: "הוי היורדים מצרימה ועל סוסים ישענו ומצרים אדם ולא אל וסוסייהם בשר ולא רוח". — המונותיאום, כלומר האמונה באל יחיד ומפשט, העלתה את האדם לדרגה של הוגה דעות המסוגל ליצור בדמיונו יש מאין, שום מחשב אלקטרוני, אף המשוכלל ביותר לא יוכל אף פעם ליצור עוֹלָמוֹת, להשיג חוויות ולשתף בהם את הזולת — וכל זה ללא כל גתונים, אלא יש מאין. רק האדם הוא בעל תפישה בשלושת הזמנים: הווה עבר ועתיד. האדם משיג חוויה של שמחה, או צער ותרטה על דבר שאירע בעֵי בֵר הַרְחוק, כמו־כן מסוגל האדם להגיע לחוויות מדבר שטרם בא לעולם, אלא הוא צפוי בעתיד, ב"אחרית הימים..." והרי גם חגי ישראל בנויים שלוש שכבות ושלושה זמנים. ניקח לדוגמא את חג הפסח. הוא חג האביב, כלומר חג ההווה של העונה המחזורית. בֵּי שִׁכְבָּה שְׁנִיָּה הוא חג העבר, "זכר לִי־ צִיָּאת מִצְרַיִם". והוא חג העתיד, שכן בכל דור ודור חייבים אנו לזכור שֶׁ־לְעוֹלָם קִיָּיִמַת הַסִּכְנָה של השתעבדות פיזית, או רוחנית, וזאת גם עקב הנטייה של בני אדם להעדיף השת־עבדות על קבלת עול מוסרי ואחריות של חירות. וכנראה קל היה יותר למשה רבנו להוציא את ישראל ממצ־רים מאשר להוציא את "מצרים" מ־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כמו שנאמר: "אהבתי את אדוני... לא אצא חפשי". וברות זה נבין טענתו של דוד המדבר: "זכרנו את הדגה... אשר אכלנו במצרים חֲנָם". לכאורה תמוה הדבר: מה פירוש "חנם"? וכי משה רבנו תבע מהם תשלום עבור האוכל? אלא, המדובר בחובות ומצוות רוחניות ומוסריות שֶׁ־הִטִּילוּ עֲלֵיהֶם...

הענין השלישי, המתחייב מהנושא. יציאת מצרים מתפרש כבסיס והנמקה בתביעותיהם של הנביאים כולם ושל תורה למעשי צדקה וחסד בין אדם לחברו. בס' דברים, ה' י"ד, בענין השבת נאמר: "למען ינוח עבדך ואמ־תך כמוך" ומיד מוסיף הכתוב: "וזה־כרת כי עבד היית במצרים, על כן אנוכי מצווך את יום השבת". וכן...ואתם ידעתם את נפש הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים". הנביא

תוב: אלהים אינו אומר לפרעה רק "שלח את עמי" — אלא הוא מוסיף את עיקר המטרה "ויעבדונו" — בחי־נת "לי בני ישראל עבדים ולא עב־דים לעבדים" להלן — עונה פרעה למשה: "לא ידעתי את ה' ואחר כך הוא מוסיף "ובני ישראל לא אשלח". — לעומת "לא ידעתי..." שבפי פרעה חוזר הנימוק המלווה את המכות — "למען ידעו מצרים כי אני ה'", וכן גם "למען תספר באזני בנך וכן בנך" וכו'...

יש מבחינים גם בסוגי המכות סימ־נים למאבק האידיאלי, כגון: למה מכת הדם ליאור? והתשובה: היות והמצ־רים האמינו באל הגילוס, ששמו "חפי". בקשר לכך מתבאר כתוב הנראה סתמי או מיותר. ה' מצווה למשה: "בא אל פרעה הננה הוא יוצא המימה". לשם מה תוספת זו? — מסתבר, איפוא, שהכוונה כאן להראות למשה את הזמן ואת המקום, מתי ואיפה יוצא את פרעה, דהיינו: שעה שהוא יוצא בבוקר לפולחן האליל "חפי". וכן במכת הצפרדע, רמז לא־לילת הפריון "חיקת", שחצי גופה צפרדע. ובמיוחד מכת הכנים, עליה הכריזו חרטומי מצרים: "אצבע אלהים היא..." וגם במכת החושך הכוונה לאליל "רע". מכאן השם רעמסס, כ־לומר בן האל "רע".

כך נבין למה אלהים מצטמצם, כ־יכול ומכריז במעמד סיני: "אנכי ה' אלהיך, אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ואינו מעדיף את הנוסח המקיף והקוֹס־מי יותר: "אנכי ה' בורא שמים וארץ", שכן, אחרי פתיחה זו בא מיד האיסור: "לא תעשה לך כל פסל". ובמעמד סיני בא לידי בטוי שיא המטרה שבפתיחת המערכה נגד פרעה, המסמל נציג העולם האלילי. סימן נוסף בלשון הכתוב לעובדה שֶׁ־המאבק עם פרעה מסמל פתיחת המע־רכה של הרוח נגד החומר, הוא השי־מוש בדימוי "סוסים". בס' דברים, י"ז, בין יתר האזהרות, נאמר למלך: "ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה, למען הרבות סוס". וכי יעלה על דעתו שהכוונה כאן כי עקב ריבוי הסוסים יוריד המלך את עמו מצרימה, מבחינה פיזית ממש? ומה טעמה של התוספת "למען הר־בות סוס?" ברור, איפוא, שגם הדי־מוי סוסים בא באותה משמעות של תרבות חומרנית. היינו יכולים להוסיף

יינים בנושא הנידון לא יצא ידי חוב
 בתו כמורה ומחנך — ואלו הם: א.
 מצרים כזירת הנסיונות למען הכש-
 רת עדת ב"י. ב. פרעה ומצרים בפ-
 תיחת המערכה של המונותאיזם נגד
 ההשתעבודות לחומרי ולמוחשי. ג. מצ-
 רים כבסיס והנמקה לתביעות הנבי-
 אים לקיום המצוות בין אדם לחברו.
 וכן: "כל המחלה אשר שמתי במצרים
 לא אשים עליך, כי אני ה' רופאך".
 ושאל נשאל: אם הקב"ה לא ישים
 עלינו כל מחלה — לשם מה הרופא?
 מסתבר, איפוא, שהכוונה למחלה ר-
 חנית, כלומר לזיקה לחומרי ולארצי
 בלבד, ואילו במלה "רופא" הכוונה
 לרפואה מונעת, שכן, תורת חיים נ-
 תנה לנו המיועדת לחסן אותנו בפני
 "מחלות מצרים..."

עמוס פרק ב', מכריז: "שמעו את
 הדבר הזה, אשר דיבר ה' עליכם
 על כל המשפחה אשר העליתי ממצ-
 רים — רק אתכם ידעתי מכל מש-
 פחות האדמה על כן אפקד עליכם את
 כל עוונותיכם". וירמיהו פרק ל"ד
 קורא לאדונים אשר שבו ותפשו את
 אחיהם בני ישראל לעבדים: "כה אמר
 ה' אנוכי כרתי ברית את אבותיכם
 ביום הוציא אותם ממצרים, לאמור:
 שש שנים יעבודו" וגומר...

והנה כי כן, זכר ליציאת מצרים
 נעשה למעין שטר לפירעון, כאילו
 אמר: "אתכם הכשרתי בתחנת הנסיו-
 נות, בכור הברזל, על כן אני תובע
 מכם אחריות מוסרית יתירה..."
 לסיכום: בפרפרזה מההגדה של
 פסח: מי שלא עמד על שלושת הענ-